

УДК 929:057.1+94(460) "167/168"

С. Купрієнко, канд. іст. наук
Національний музей історії України, Київ, Україна

ПЕДРО КУБЕРО СЕБАСТЬЯН: ПЕРША НАВКОЛОСВІТНЯ ПОДОРОЖ У СХІДНОМУ НАПРЯМКУ

Здійснено аналіз книги "Паломництво світом", написаною мандрівником-паломником Педро Куберо Себастьяном в 1682 р. Виокремлено основні маршрути його подорожі, встановлено її датування та висунуто гіпотезу про штучний характер маршруту, зображеного в його книзі. Зроблено висновок про відкриття, які Педро Куберо зробив завдяки своїй подорожі. Вдалося з'ясувати, що Педро Куберо: 1) першим здійснив навколосвітню подорож у східному напрямку та 2) подорож суходолом і морем; 3) першим знайшов місцезнаходження Трої (до Шлімана); 4) першим спростував свідчення старовинних авторів про існування в далеких країнах "монстрів" та чудовиськ, і першим у філології висловив припущення, що мова йшла лише про метафори або неправильний переклад метафор (наводячи приклад китайців та їх розуміння метафоричного виразу "однооких людей"); 5) першим описав зубра; 6) першим описав рослину корицю; 7) першим описав дію шарової блискавки; 8) першим зібрав свідчення про різні традиції виготовлення алкогольних напоїв (пива, квасу, горілки, бражки, медовухи, вина тощо) і про необхідні правильні компоненти для цього виготовлення.

Ключові слова: етнографія, історія географії, навколосвітня подорож, паломництво, Педро Куберо Себастьян, Східна Європа

Мандрівки в далекі країни завжди привертала увагу дослідників і читачів, XVII століття дало світу багатьох знаних мандрівників: французів Жана Батіста Таверн'є, Жана Шардіна, німця Енгельберта Кемпфера, іспанців – торговця Педро Тейшейру, дипломата дона Гарсія де Сільву, місіонера дона Педро Куберо Себастьяна [6, р. 619-625]. Саме останній з перелічених є винятковою особою – арагонець Педро Куберо здійснив першу навколосвітню подорож в східному напрямку і до того ж одразу суходолом і морем, перетинаючи величезні пустелі, гірські хребти, моря та небезпечні річки протягом 8 років. Йому належать детальні описи великих міст світу: Парижу, Риму, Венеції, Стамбулу, Ісфахану, Пекіну [8, р. 249]. Навіть знаменитий драматург Педро Кальдерон де ла Барка присвятив дону Педро Куберо свій сонет [6, р. 623]. Але у вітчизняній історіографії ім'я Педро Куберо досі залишалося поза увагою як істориків, так і географів. У контексті цього важливо проаналізувати закордонну історіографію, встановити біографічні дані дона Педро Куберо та з'ясувати його маршрути подорожей, а також визначити де і коли були опубліковані його твори.

Тож метою пропонованої статті є аналіз біографії дона Педро Куберо, з'ясування маршруту його навколосвітньої подорожі і критичний огляд його творів, які мають відношення до вказаної подорожі.

Розглянемо твори, опубліковані Педро Куберо, щоб визначити, в якій послідовності вони виходили і чим відрізнялися, бо хоча вони і стосувалися його навколосвітньої подорожі, але мали відмінності у змісті та за формою і об'ємом.

В 1679 році Педро Куберо подав Його Величності королю Іспанії звіт "Сеньор Дон Педро Куберо де Леон, Іспанський Мирський Священник, смиренний васал Вашої Величності, житель Королівства Арагон, представлений столам Королівським, представляючи свої труди, і паломництва, і т.д.". Брошура містить 10 листів, без дати, штамп на папері датований 1679 роком [3, р. 427].

В 1680 році в Мадриді в друкарні Хуана Гарсії Інфансона була опублікована його книга "Коротка реляція про паломництво, що здійснив через

більшу частину світу дон Педро Куберо Себастьян" ("*Breve relación de la peregrinación que ha hecho de la mayor parte del mundo don Pedro Cubero Sebastián*"). Це перше видання включало також "Пам'ятну записку Карлу II". Книга складалась з 42 глав та "Короткого опису Монархії Великого Китаю, поділеної на 15 провінцій або королівств; взята з китайських книг, і з її Мапи". Загалом книга має 360 сторінок тексту плюс 20 додаткових, що йдуть перед ним [1, р. 91]. Існує також "Пам'ятна записка...", що йде окремою брошурою, і скоріш за все видана раніше за "Коротку реляцію...", однак автор вказаний як Педро Куберо де Леон [1, р. 91].

На початку 1682 року дон Педро разом з послом Венеції відправився до Стамбулу, в якому він під час першої подорожі навряд чи був, оскільки тоді була чума [1, р. 94]. Подорож загалом зайняла 9 місяців. Після повернення з мандрівки, в Неаполі в 1682 році було видана у друкарні Карло Порсіле більш змістовна робота Куберо "*Паломництво світом*" ("*Peregrinación del mundo*"), що має [14] + 451 + [4] сторінки. В ній розміщено портрет автора, додано алегорію про Фернандо Іоачіна Фахардо, маркіза де лос Велес, якому присвячена книга. В ній вже 49 глав (перша й остання не пронумеровані), і це друге, розширене видання, але воно не містить "Пам'ятної записки" [1, р. 91; 3, р. 55-56]. Також дон Педро відвідав того року Рим. Але на відміну від першого видання більш докладно розписані події на Філіппінах та подорож Тихим океаном.

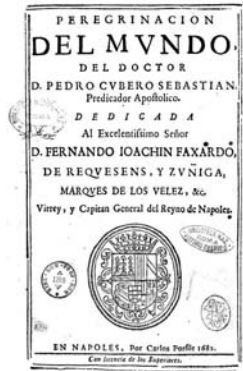
Наступного 1683 року з'явився переклад на італійську мову "*Peregrinazione del Mondo. Tradotta della lingua spagnola por il Sigo Don Francisco Antonio de la Serna. Dedicado all'Excmo. Sr. D. Gaspare d'Haro e Guzmane, Marchese del Carpio*", зроблений доном Франсиско Антоніо де ла Серна-і-Моліною, виданий там же в Неаполі і тим же видавцем. На цей раз видання включало і "Пам'ятну записку..." і включало 47 глав (відсутні остання глава, що описує прихід до Мадриду королеви Марії Луїзи Орлеанської). Книга ця присвячена Гаспару де Аро-і-Гусману, маркізу дель Карпіо і дель Еліче, віце-королю і капітан-генералу Неаполітанського королівства [1, р. 91].

Мал. 1. Обкладинка "Короткої реляції про паломництво, що здійснив через більшу частину світу дон Педро Куберо Себастьян" ("Breve relación de la peregrinación que ha hecho de la mayor parte del mundo don Pedro Cubero Sebastián"). Мадрид, 1680 рік

Мал. 2. Портрет Педро Куберо Себастьяна з видання "Паломництво світом" ("Peregrinación del mundo"). Неаполь, 1682 рік

Мал. 3. Обкладинка "Паломництво світом" ("Peregrinación del mundo"). Неаполь, 1682 рік

Також існує ще одне – третє видання, що вийшло у Сарагосі в 1688 році під назвою "PEREGRINACION, que ha hecho de la mayor parte del MUNDO DON PEDRO CVBERO SEBASTIAN"; друкарем був Паскуаль Буено. Цей том має [18] + 288 сторінок, та включає килюграфію розп'ятого Христа [1, р. 91]. Один із примірників зберігається в Імператорській Публічній Бібліотеці в Петербурзі.

В 1680 – 1690-х роках Педро Куберо здійснив численні подорожі європейськими країнами та побував на півночі Африки [1, р. 91-94; 4, р. 30; 5, р. 676].

Тепер коротко розглянемо біографію Педро Куберо, щоб з'ясувати його походження, рід занять та як сформувався його намір почати навколосвітню подорож.

Як писав сам автор, він "народився в селищі Фрасно (Ель-Фрасно, провінція Сарагоса) в Арагонському королівстві, в 1645 році" [5, р. 674], але за іншими даними згадується також 1640 рік його народження [1, р. 90; 2, р. 294], хоча точно відомо, що охрещений він був у 1645 році [8, р. 247]. Також у неаполітанському виданні 1682 року, де розміщено портрет дон Педро, вказано його вік – "XXXVIII років", тобто він мав народитись десь у 1644 році [1, р. 90]. Його сім'я належала до найзаможніших в королівстві, оскільки батьки мали змогу відправити його навчатися гуманітарним наукам та філософії в єзуїтській Колегіум в Сарагосі, і де він отримав ступінь бакалавра [9, р. 223], а потім Педро продовжив навчання теології вже в Саламанці. Також він вивчав юриспруденцію (він був обраний каноніком в кафедральному соборі Тарасони [4, р. 21]). Серед своїх вчителів Куберо згадує доктора Вісенте Наваррете (навчав філософії), і вже в Саламанці – падре Маестро Годоя (навчав теології). Отримавши сан священника, він повернувся в Сарагосу, але потім відправився в Рим з наміром отримати від Папи Римського призначення апостольським проповідником Конгрегації кардиналів "Propaganda Fide" (створена в 1622 році для координації та управління проповідницької діяльності католицької церкви в світі, окрім територій в іспанській Америці, Філіппінах та в Азії [9, р. 224]). Взявши посох та молитовник, він рушив до Риму в 1671 року [4, р. 21], з цього і почалося його паломництво світом. Свої подорожі він почав записувати ще в Іспанії, відправившись із Сарагоси через Каспе, Барбастро та Уеску, перетнув Піренеї, після чого дістався Парижу [4, р. 31], де проживав у Семінарії Закордонних Місій [9, р. 224], і мав змогу бачити собор у Нотр-Дамі, бронзову статую Генріха IV, "Rua de Santo Honore", та околиці міста [5, р. 674]. В Семінарії Куберо зустрів Франсиско Паллю (1626 – 1684), патріарха Тонкіна (Північний В'єтнам) [9, р. 224].

Навідався до іспанського посла графа де Моліно. Король Луї XIV прийняв його у Версалі і йому було видано паспорт, датований 6 червня 1670 року [1, р. 90]. З Парижу він попрямував через Орлеан та Ліон до "знаменного своїми старовинностями міста" В'єна (де побачив гідравлічний млин [4, р. 32]), а також Шамбері, Ізера, Гренобля та Женеви, в якому його, прознавши, що він католик, прозвали "папістом" та почали дивитися на нього "як на бика на площі". Та все ж йому вдалося без перешкод дістатися Савойї, міст Туріна, Верчеллі, Новару, потім П'ємонту та Герцогства Міланського, де його вразили "його вулиці – прекрасні та широкі; його палаци – чарівні, його храми – чудові, і серед них головний Храм, що називають Міланський Кафедральний Собор" [5, р. 675]. Продовжив він свій шлях через П'яченцу, Парму, Модену і Болон'ю, де знову зустрівся зі своїм товаришем по навчанню, тоді вже ректора Іспанського Колегіума, Доном Хуаном Бернардо Лафіта. Далі Куберо дістався "найкрасивішого міста серед інших в Італії" – Флоренції, де був прийнятий Великим Герцогом Козіме ді Медічі (скоріш за все це був Козімо III) і якому розповів про свою подорож Іспанією, Францією і Німеччиною та пообіцяв писати йому з будь-якого куточку світу, як буде така нагода [5, р. 675]. Деякі листи Куберо до герцога досі зберігаються в архівах Тоскани [4, р. 33].

Далі дон Педро пішов через Сієну і Вітербо. Прибувши до місця свого призначення – Риму, Куберо був радо прийнятий сповідником іспанців. Отримавши перший дозвіл 9 лютого 1671 року та підпис кардинала, папа Клемент X видав декрет "Апостол провінцій Фочіен, Кантум, Чамсі, островів Айнан королівства Чіна і всіх Східних Індій" ("Predicador Apostólico de las Provincias Fochien, Quantum, Chamsi, de las islas de Aynán del Reino de la China y de todas las Indias Orientales") для проповідництва в Китаї та Індії, з дорученням також здійснити подорож суходолом "аби побачити найкращий спосіб та форму, як Мужі Апостольські могли б впровадити розповсюдження Віри у віддалених Північних та Азійських провінціях". 15 лютого 1671 року дон Педро був призначений апостольським місіонером [1, р. 90; 4, р. 27]. Тобто Куберо доручалося здійснити місіонерському подорож, але одночасно і стати проповідником. Для полегшення місії йому мали надати свідоцтва для релігійних організацій, що будуть траплятися йому на шляху, задля отримання допомоги. Такі свідоцтва були виписані бенедиктинцями, премонстрантами, цистерціанцями, конгрегацією Ключі, Ордену єзуїтів, домініканцями та іншими. З ними у двадцятишестирічному віці він відправився з Риму в 1671 році

[5, р. 675]. Але ще під час перебування в місті Куберо доволі змістовно описав його краєвиди та навіть нарачував 333 його церкви [4, р. 33].

Куберо попрямував на північ через Умбрію, пройшовши Нарні та Сполето, відвідав Асіс, потім Толентіно, Мачерату, зупинився в Лорето [4, р. 34], і вже в Анконі сів на корабель до Венеції, яку він назвав "одним з найбагатших міст світу... куди неможливо увійти, окрім як на судні або гондолою, як вони їх називають" [5, р. 677]. Звідти він вийшов до Австрії, перетинаючи Альпи через Тіроль і м. Інсбрук, сів на судно в Пассау та, змінивши одяг, прибув до Відня [4, р. 33]. Побачився там з іспанським послом – маркізом де лос Бальбасес [1, р. 98], з метою отримати аудієнцію імператора Леопольдо Ігнасіо I та отримав лист до польського короля та падре Педро Ронкілю (який пізніше став послом в Лондоні) [4, р. 27], а також лист до "резидента в Константинополі" Крістобаля де Ешке [9, р. 225]. Куберо став свідком смерті імператриці Маргарити Австрійської в 1673 році [1, р. 98].

Але, згідно книги "Паломництво світом", спочатку дон Педро обрав шлях до Стамбулу, спускаючись вниз течією Дунаю, через Альба-Реаль (Братиславу), Туаріно (Дьйор), описуючи угорські міста як от "Естрігона" і "Гоморра" (Esztergom та Komáromvár), володарем яких був князь Янош Естерхазі [5, р. 678; 7]. В м. Буда, що тоді передував під владою турків, Куберо жив у монастирі францисканців. Знову сівши на корабель, він більше не висаджувався з нього до самого Стамбулу (принаймні ніяких згадок про Дунай та Чорне море він не залишив), оскільки його попередили про небезпеку такого кроку, та все ж він згадав про дуже мальовничі пейзажі, оскільки бачив "багато чудових полів, милувидних місцевостей, поки не прибули до Нандоральби (Nándorfehérvár?), а звідти прослідували до славного міста Константинополя" [5, р. 678].

Оттоманською імперією тоді (в 1673 році) правив візир Фазил Ахмед-паша (1635-1676) з династії Кьопрюлю, а трон займав султан Мехмед IV Мисливець (1642 – 1693). В своїй книзі мандрівник дуже ретельно описує фортеці, пролив Дарданелли, пам'ятки столиці, її стіни та замки, колону Аркадія, порт Юліана, Сераль, який "йому не дозволили відвідати, а лише дали подивитися з дистанції 20 метрів від воріт", але він спромігся вивідати інформацію в якогось європейця, який, "вдягнувшись в жіноче вбрання, проникнув [туди] разом з вуличною торгівкою" [7]. Також описав багато мечетей та головний собор Святої Софії. Однак, скоріш за все Куберо не був присутнім у Стамбулі в 1673 році, а лише на початку 1682 року [1, р. 99], і він лише приєднав до своєї першої подорожі цей пасаж. Перебуваючи в Туреччині, Педро Куберо встановив місцезнаходження стародавньої Трої, яке відповідає дійсному місцю, де вона була знайдена Генріхом Шліманом [7, р. 121-122].

Залишивши Стамбул, Куберо попрямував до Польщі, через Трансильванію, яку дуже швидко змушений був перетнути [5, р. 678]. Хоча і тут не все зрозуміло, оскільки свій шлях він майже не описує, лише видно, що він знову рухається вже в північному напрямку через Карпати до чеського міста Оломоуца (або Бреслава?), в Моравію та Сілезію [4, р. 34].

В Польщі Педро Куберо був у Кракові, зупинившись в єзуїтському колеґіумі Святого Петра, відвідуючи місто, палац, церкви та монастирі. Дону Педро навіть дали прочитати листа Франсиско Хав'єра до Святого Ігнатія Лойоли, написане латиною 28 вересня 1542 року в Гоа. Навідавшись до Варшави, він дізнався, що король Міхал Корибут Вишневецький був при смерті і, начебто "помер не без отрути" (дата смерті 10 листопада 1673

року) [1, р. 99]. Тож йому довелося чекати виборів нового монарха, яким став Ян III Собеський. Отримавши королівську аудієнцію, Куберо дістав обіцянку короля допомогти йому успішно здійснити мандрівку, надавши один лист до царя Московії та інший лист до "Шаха Сулеймана, короля Медов і Персів" [5, р. 678]. В кінці червня 1674 року дон Педро знову відправився в путь до Вільнюса разом з рефрендарієм короля, і потрапивши до безмежних лісів Литви, "слідуючи таким жахливим шляхом, і темним від стількох лісів, що найхоробріше серце зазнає суму", і вже перебуваючи в м. Вільно (місто тоді було поруйноване московітами) на банкеті в палаці одного литовського рицаря, він вперше в історії описав дію шарової блискавки [7].

Перетнувши кордон Литви і Московії взимку (єдиний зручний час для подорожі болотистою місцевістю), Куберо побачив, що селяни живуть в маленьких дерев'яних хатках із вогнищем посередині, в якому постійно спалюють дрова, підтримуючи жар, при цьому все перебувало в диму. В цих хатках одночасно жила вся худоба: кури, телята, корови, свині, вівці. Від цього люди в помешканнях були брудні, та "свинячі" на вигляд, як каже сам автор, вдягнуті в шкури овечі, баранячі та оленячі, а сморід стояв такий, що його "не порівняти з мертвими собаками". Там же він стикнувся з квасом, що робили з висівок, і смердів він так, що довелося закривати носа. Дали йому спробувати і "горальки" (горілки), але місцеві п'ють її з таким смаком, що "немає кращої речі на світі". А спосіб життя "селян настільки варварський, мерзенний, що серед варварських народів світу я не бачив більшого ніж цей". Він зробив припущення, що могло бути від слабкої комунікації з іншими народами, бо не лише заборонено входити іноземцям в це царство, а й той, хто входить (навіть посланець), то йому не дозволяють вийти, а той, що виходить, то йому дозволяють повторно входити, лише з вимогою служити Царю. Самі московіти не мають права виходити за територію царства, це дозволялося лише послам та посланцям царя. І полишати дороги, вирубані сокирами, небезпечно, бо можна померти в хащах, оскільки місцевість навкруги безлюдна. Всі головні дороги мають стражників, особливо на кордонах царства. Оскільки усюди безкрай ліс, то місцин для проживання мало, лише на полянах, де засівають пшеницю та овочі, звиклі до морозів. І все "царство Московське, то є суцільний ліс" [7]. Імовірно, в даному випадку Педро Куберо описував білоруський етнос, що на той час підпорядковувався Московії.

Куберо дістався міста і фортеці Смоленськ, що стоїть на берегах Дніпра. Однак, за свідченням іспанця, місцеві називали річку інакше – Невель. А сама ця ріка, "веде свій потік на південь, омиваючи землю Козачію, людності дуже жорстокої і хороброї, та впадає в Понт Евксінський, або Озеро Меотійське цих Козаків, по іншому званих Балаков, або Іетас; а це люди такі, що наводять страх, і хоробрі, з тих, що є в тому регіоні; і сторона, до якої вони приєднуються, вважає щасливцями Полководців" [7]. Але Куберо все ж пізніше проходив іншим шляхом через небезпечні місцевості, де саме в той час повстав Стенька Разін, якого тим не менш він назвав Хрістофор Абаслін Разін, і який захопив та зруйнував Астрахань. Цікаво, що в Смоленську Куберо став свідком контрабанди американського тютюну, який намагалися ввезти польські купці, що їхали на закупівлю хутра куниця та соболя. Але ввезення тютюну було царським указом заборонено під острахом смерті. За це їм відрізали вуха. І яким би не був наказ, його в точності виконують, бо "найбільше вони поважають лише свого Царя" [7]. Педро Куберо зазначав, що монетами в Мос-

кові були срібні "копійки", овальної форми, на яких з одного боку зображено царя на коні, а на іншому – ім'я царя. Крім цієї монети інші не ходять.

В Можайську він зустрівся з венеціанським купцем Йосипом Корнарі, що проживав у Москві. Корнарі розповів, що вся Московія дуже сильно постраждала від війн та нападів татар, які спалюють все на своєму шляху. Зустрів Куберо в Москві і російського посла до Пекіну – Еспатаріо, валаха за національністю (з Трансільванії), і він був його перекладачем, коли спілкувався з царем. Ще він зустрів: ірландця Дієго Менесіо, царського посла у Ватикані, ще одного ірландця Патрісіо Гордонео, посла в Швеції, голландця Херонімо Франдроя.

Саму Москву місіонер описав як таку, що у більшості своїй мала дерев'яні будинки городян і такі самі церкви, а найголовнішим храмом була церква Святого Іоанна Хрестителя, розміщена поблизу царського палацу. Дзвін цієї церкви видався Куберо чи не найбільшим з тих, що він бачив у житті [7].

Звичаям в Московії було наступне: іноземцю заборонялося виходити з гостьового будинку, розмовляти з ким-небудь чи бачити когось 15 днів, поки не буде дозволено побачитись з царем. Отримавши 22 грудня 1674 року (за три дні до Великодня) аудієнцію царя Олексія Михайлович (1629-1676), Куберо, детально описуючи протокол зустрічі, передав йому листа від польського короля та висловив пропозицію провести месу для католиків міста Москви. Але перш ніж її провести йому довелося отримати ліцензію від приближеної особи царя – боярина Артамона Сергія Матвейовича. На месу зійшлося близько 700 католиків (італійців, французів, валлонів, німців, поляків) [7].

Що дійсно здивувало іспанця, так це повна відсутність по всій Москві навчальних центрів або Колегій, з-за чого, як він думав, люди там недалеко розумом. Також дон Куберо був свідком церемонії благословення річки Москви і поховання знатної особи, і кількох інших обрядів [1, р. 101].

З Москви його шлях пролягав річками через поселення Моркуч, Коломна до ріки Оки, Сергієвський Богоявленський Старо-Голутвінський монастир, Новосьолкі, Рязань, Папіно, потім Казімогрот, за яким починалась азійська Татарія. Далі йшов через Коп [Копаново], Муром, де проживали мордвини, Новгород, Козьмодем'янськ, Казань, Самара, Сизрань, Саратов, там проживали також фіно-угорські народи – мордва, а також монгольський народ – калмики. І в кінці-кінців прибув до Астрахані, малонаселеного тоді містечка. Куберо повідомляє, що інша назва у ріки Волги була Раа'а (так її називали античні космографи; так само сам Куберо назвав і Каспійське море, пояснюючи, що це означає "той, що всмоктує, і є батьком багатьох вод" [4, р. 29]). Він спростував відомості давніх та сучасних йому карт, де зображувались береги цієї річки безлюдними, а вони, насправді, виявились дуже густо заселеними, тому він так докладно описав свій шлях по ній, згадуючи назви поселень і народів. Більшість назв він записував через перекладача, тож вони можуть мати помилки, однак він не міг знати про ті населені пункти, які його судно пропливало вночі [7].

В Астрахані Куберо дізнався як заготовляють осетрову ікру (яку він назвав "улесте", але невідомо на якій мові [4, р. 37]) і як сушать рибу, найсмачнішу з усіх, що він коштував у своєму житті. В місті він навіть зустрів сина воеводи, що до цього служив послом в Іспанії (можливо, мова йде про сина Хуана Кареньо Міранди, що перебував в Іспанії в 1668 році [5, р. 680] або про сина Петра Потьомкіна, який був відправлений царем до іспанського двору в 1667 році, щоб укласти договір

проти турецького султана [4, р. 38]). Саме місто нагадувало мандрівнику один великий госпіталь, бо всі мешканці ходили покусані москітами і чесалися. Через три місяці, тобто в травні 1675 році, разом з послом московського царя, відправленого до перського царя, Куберо вирушив морем у подальшу путь до Дербента (Дагестан) [9, р. 225].

В Дербенті дон Педро зустрівся з французом Жаном Шарденом (1643 – 1713), який згодом зробив деталізований опис руїн Персеполя. Тими самими шляхами, що і дон Педро, одночасно пройшли венеціанець Амброзіо Бембо (1652-1705), що йшов з Алеппо, француз Франсуа Петі де ла Круа (1653 – 1713) [5, р. 685].

З Дербенту Куберо поїхав у складі каравану вздовж берега моря або через Єреван (який він називає Руан [9, р. 225]) або на південь до міста Шамахі (Азербайджан) або Шамакі (Вірменія), яке незадовго до цього зазнало руйнівного землетрусу. Там він знаходився два місяці в компанії вірменських та грузинських християн, чекаючи на дозвіл шаха – великого Сафі II (більше відомого як Солейман I), який перебував тоді в Казвіні (іранське місто в 100 км на захід від Тегерану). Отримавши дозвіл, караван попрямував далі, здійснюючи переходи лише вночі, коли не було спеки, до міста Ардабіль (Північний Іран) – "прекрасного міста Арменії, дуже багатого своїми тканинами та шовком" [5, р. 686]. Там довелося зробити зупинку на 20 днів, оскільки російський посол захворів на горло, але гуляючи містом дон Педро був здивований, зустрівши "монаха Базіліо... якого я бачив у Римі, він мені влаштував теплу зустріч і відвів мене до свого монастиря". І протягом наступних 19 днів він мав змогу "часто спілкуватися з ним італійською мовою стосовно нашої Віри, і її обрядів", а дізнавшись про плани Куберо, монах дав йому листа для Макарія, армянського патріарха в Казвіні [5, р. 686].

Шлях до Казвіну пролягав через поля пшениці та бавовни, але міст майже не траплялося. В самому місті як раз відбувалося веселе свято, торгові лавки були закриті. Відпочивши три дні від виснажливої подорожі, церемоніймейстер шаха запросив їх на аудієнцію. Під час зустрічі з шахом дон Педро подарував йому "гарний годинник зі срібною філігранню та позолотою, два музичних інструменти "монохорд", інкрустовані ебеновим деревом та слоновою кісткою... та два прекрасних смарагди". При цьому шах поцікавився, як поживає його друг польський король, та які плани у Куберо. На що він відповів, що думає продовжити подорож до Індії. На цьому королівська аудієнція завершилась. Дон Педро яскраво описав зал аудієнції, трон, вбрання шаха і те, як виглядав шах: "мені здалося, що він людина тридцяти шести років, з чорною бородою до грудей, білим обличчям, чорними красивими очима" [5, р. 687]. Потім в садах був організований банкет, де він сидів біля російського посла, а поруч з ним його товариші, яких він вперше описує, як супутників подорожі: "один був італійцем, сином міста Венеції, на ім'я падре Себастьян Кабаньолі, особа багатьох здібностей і дуже добродішній священник, і який слідував за мною більшу частину паломництва, поки не помер на цьому добродішному шляху в Східній Індії в місті Гоа, в королівському шпиталі, яким опікувались отці-езуїти" [5, р. 688].

Описує дон Педро і місто Казвін, розміщене на схилі гори, його укриті вулички, повні торгових лавок, велику площу та розкішний палац шаха. Куберо навіть став свідком, як шах власноруч вбив свого головного полководця. Але отримавши привілей рухатись далі, іспанський місіонер рушив до Ісфахану в супроводі вірменських торговців, проходячи міста Скарбач (Кум) та Кашан, і через важко здоланні та засніжені гори, де зустрів яко-

гось португальця, після чого досяг Ісфахана [5, р. 688]. Місто здалося йому одним з найбільших та найкрасивіших міст світу, "яке серед них називалося Константинополем". Він докладно описує його, особливо відзначаючи квартали Сульфа (Йульфа), де проживали вірмені-християни і де розміщувались їх храми (всього там було 4 католицьких церкви [9, р. 225]), і "квартал настільки ж великий, наче місто Сарагоса", а також подібного розміру квартал Тауріс, і квартал Гауріс, "стародавніх невірних Персії, які з часів Царя Кіра і Дарія, вшановують сонце і вогонь, підтримуючи його постійно, не даючи загаснути". Головну площу називали Мейлан (Мейдан?), довжиною 690 кроків, з каналами та деревами, мечетями і королівським палацом, біля якого стояло 24 гармати з гербами іспанського короля Філіпа II, щоб були привезені зі зруйнованого міста Ормуз, завойованого персами в 1622 році за допомогою англійців [4, р. 41], що не могло не засмутити дона Педро. Описує він і 10 кілометрову вулицю з висадженими деревами, квітами, плодами [5, р. 688]. Вразила його і річка, що зникає посеред землі. Бачив він і жертвоприношення верблюдиці, але не зміг зрозуміти, що воно означало [4, р. 40-41].

Після Ісфахану дон Педро відправився до Бандар Аббаса, що на узбережжі Перської затоки з північної сторони Ормузької протоки. Та ще "на шляху до міста Шираз, в місцевості під назвою Сейльмінар, що на відстані 4 ліг від Ширазу, я зупинився, оскільки дуже втопився... По праву сторону виднілися якісь старовинні руїни, що виглядали справою рук старовинних варварів", однак, не вдаючись в подробиці, Куберо проігнорував руїни Персеполу, які увічнив раніше своїми записами дон Гарсія де Сільва-і-Фігероа [5, р. 690].

Вже в Ширазі, місіонери запевняли дона Педро, що часто чули, начебто народ "Гуаурі, стародавні ідопоклонники Персії, які дізналися від своїх предків, що там було місце, де правив Кір, Дарій та інші царі Персії". Та все ж Куберо був змушений поспішати і вирушив в подальшу путь, проходячи гори і долини, де сяяли бавовну, і з місцевості Сельбістан, перетинаючи Пасаргаду, він зауважив, що "там, як кажуть, було розміщене поховання короля Кіра, і є найпрекрасніший кипарис з величною кроною, якому поклонялися і вшановували деякі язичники". Далі Куберо рушив до "прекрасного" міста Лара, що стояв в одноденному переході від Бандар Аббаса, і, побачивши море, зауважив, що він "вже як два роки йшов суходолом... від чого було бажання увійти в море" [5, р. 690].

В Бандар Аббасі ("бандар" означає порт) дон Педро прийняв французький консул, але дізнавшись, що неподалік, в Бандар Конзі (Bandar-e-Lengeh), з'явився корабель з Басори, який збирається йти в Могор, то він відплив в той порт, де його прийняв португальський торговий агент Мануель Родригес де Агіар. Чекаючи на корабель, Куберо відвідав острів Ормуз і руїни старої факторії португальців, і саме в цей час прибули 4 корабля з армади Гоа, на які він вирішив сісти. В якості капелана він супроводжував капітана армади дона Хуана де Саа-і-Сотомайора [5, р. 691]. Після кількох пригод, він досяг узбережжя Індії, висадившись спочатку в Діу, а потім в Сураті, в той час одному з найвідоміших міст Сходу, в якому було повно торговців з усього світу, оскільки "там не було нестачі англійців, голландців, гамбургців, французів, данців, шведів, венеціанців, генуезців, персів, арабів, китайців, японців, іспанців... бо не було народу з усього Світу, якого б там не зустріли", хоча саме місто йому здалося не надто великим, але з гарними будинками, а мешканці краю були "кольору сирій айви... чоловіки і жінки ходили оголеними до талії, оскільки була надзвичайна спека" [5, р. 691].

З Сурату за одну ніч Куберо дістався Даману ("перша земля католиків... на Сході" [1, р. 93]), а потім через Базаїн (Бомбей/Мумбай), пливучи вздовж берега, попрямував до Гоа, відвідуючи численні міста та царства, такі як Чауль в царстві Кананор, де він був очевидцем індуського звичая живцем спалювати дружину під час поховальної церемонії її померлого чоловіка [5, р. 691].

Діставшись Гоа, дон Педро був прийнятий португальським губернатором Луїсом де Мендосою [4, р. 29], і його запросили до себе в колегіум Сан-Роке єзуїти, де Куберо провів Святий Тиждень 1675 року [9, р. 226]. Він відвідав поховання Святого Франсиско Хав'єра (листа якого він читав у Польщі) [5, р. 691]. Куберо вразило те, що Гоа вже не було таким великим портом, як це було раніше, коли саме в це місто заходили кораблі з усіх країн світу, оскільки імперські амбіції Португалії зішли нанівець. Розмірковуючи про примхи фортуни, дон Педро дізнався про прихід судна, що йде на Цейлон. З Гоа він поплив на кораблі до Коломбо на Цейлоні, перераховуючи королівства та міста на своєму шляху. Серед головних міст було Кочін – "головне місто всього узбережжя, ним володіли португальці, але зараз воно за голландцями" [5, р. 680]. Завдяки погожому вітру судно перетнуло мис Коморін і прослідувало до Цейлону – "Азійського раю". Вперше в історії ботаніки Куберо зробив опис кориці, помітивши її спорідненість з лавровим деревом. Там же він був вражений багатствами дорогоцінних каменів, таких як рубіни, гіацинти, сапфіри, топази, гранати, смарагди, і особливо перлин, які видобували з навколишніх вод. Стикнувшись із непорозумінням з місцевою колоніальною владою голландців (губернатором тоді був Антоніо Павельон [9, р. 226]), які забороняли проводити католицькі меси та займатися торгівлею, Куберо сів на корабель та відправився з Коломбо на південний берег острова до м. Галле, та натрапив в місті на валлонця, й оскільки Куберо знав французьку мову, то видав себе за французя, привітавшись із ним, і таким чином йому вдалося роздивитися ту частину острова і провести месу [5, р. 681].

Наступним пунктом подорожі став Нагапатан (Nagappattinam?) на малабарському узбережжі, де данці тримали торгову факторію. Пізніше він прибув у Санто-Тому або Мадастра Патан (Мадрас; стародавня Каламіна, де за переказами помер Святий Фома [9, р. 226]), в якому хазяйнували англійці. Та посеред своєї розповіді Куберо вставляє оповідь про пригоду, що могла стати останньою в його житті, коли він захотів відправитись на Мальдіви, щоб відвідати тамтешніх католиків, його корабель був захоплений малабарськими піратами, які продали його як раба за 9 нових пагод (назва монети) [9, р. 226], тож він і його товариші по судну опинилися у рабстві на головному острові Мальдів. Але згодом, відслуживши одному хазяїну – "Малабарському негру", дружина якого мала португальських предків, а тому визволила Куберо, і дон Педро зміг повернутися в Мадастра Патан. Далі його шлях пролягав через Паліакат (Pulicat?) та вздовж Бенгальського узбережжя, перераховуючи розміщені на ньому міста [5, р. 681]. Куберо відвідав також Сіам [4, р. 29].

Потім судно взяло курс на Малаку, увійшло через Малакський пролив "між материком Малайців та островом Ачен" (нині Суматра). В Малаці Куберо провідав голландського губернатора Бальтасара Борта (правив з 1665 по 1679 роки.), з яким зав'язав міцну дружбу. Було дозволено провести месу, на яку зішлося до 1700 віруючих. Але новий губернатор обмежив дозволені дії мандрівника Куберо і навіть кинув його до в'язниці 7 жовтня 1676 року, де він провів 4 місяця, і був виселений з острова та усіх голландсь-

ких володінь в Азії з обов'язком сісти на корабель, що слідував на Філіппіни [5, р. 683].

Попрямувавши до Маніли на судні капітана Луїса де Матьєнсо в кінці квітня 1677 року, дон Педро потрапив у страшну бурю в Сінгапурському проливі, ледь не потрапивши до корабельної аварії, але потім пройшли острова Пуло Кондор. Ще через 15 днів прибули на Борнео, потім на острів Міндоро, острів Кози, острови Монаха і Монахині [9, р. 227]. Діставшись Філіппін його судно прибуло в порт Кавіте, що "в трьох лігах від міста Маніли на одній косі", де місцеві урядовці (старший алькальд де Марівелес спочатку прибув на судно) прийняли його дружнелюбно, і наступного дня він вже відвідав губернатора дона Франсиско Колому (президент Королівської Аудієнсії, призначений на посаду 11 квітня 1677 року після смерті Мануеля де Леона, сам же помер у віці 80 років – 21 вересня (чи 11 жовтня?) 1677 року), якому він розповів про "всі свої паломництва, труди і нещастя" [5, р. 683]. На час перебування на Філіппінах його люб'язно прийняв в своєму домі земляк – королівський чиновник, рахівник дон Франсиско Антоніо де Ехеа, родом з Барбастро. Також дон Педро зустрів земляка – падре Сампера, родом з Каспе, який був тут пріором домініканців, Хосе де Амекіту з Сарагоси, генерального прокуратора домініканців, Хосе Вільяльва, Провінціала августинців, а також свій колега по навчанню Мігеля Рубіо, пріора монастиря Сан-Августина в Манілі, езуїтів падре Кларете та Кані [9, р. 228]. Близько одного року тривало перебування дона Педро на Філіппінах. Тоді ж Куберо став свідком руйнівного землетрусу 29 листопада 1677 року, і це одна з небагатьох точних дат, яких так бракує в його книзі.

Після проведення проповідей в різних провінціях (Кагайан, Мондоро, Пампанга, Себу, Камарінес [1, р. 93]) і повернення до Маніли, Королівська Аудієнсія вважала за краще, щоб Куберо повернувся в Іспанію, щоб надати звіт про його дивне паломництво, оскільки за його словами "хоча інші і робили шлях навколо світу, то це було морем, як це розповідається про Себастьяна Кано і Франсіско Драке [Френсіса Дрейка], але я пройшов шлях навколо світу, йдучи більшу частину суходолом", і хоча він заявив оїдорам Аудієнсії, що має намір іти в Китай, все ж був змушений підкоритися і відправитись в Іспанію через Тихий океан, Америку та Атлантичний океан [5, р. 683].

Описавши в деталях Філіппінські острови, він, тим не менш, приділив окрему главу своєї книги "могутній імперії Китаю", зібравши точні та цікаві дані про країну, її провінції, міста (особливо ретельно про Пекін) та їх величні споруди, про їх жителів і звичаї, релігію і медицину (за його свідченням "лікарі цього краю є травниками"), їх ремісництво в кераміці та порцеляні з "дуже тонкої глини і міцної як кремій" [7].

Кілька глав книги Куберо присвятив Татарії, її звичаям, їх війнам з китайцями, а також дав опис Молуккських островів, які відвідав у 1678 році разом з езуїтом Падре Кларетом [5, р. 684]. В тому ж році "24 червня о 5 ранку" він відплив з Кавіте на манільському галеоні "Сан-Антоніо де Падуа", під командою дона Феліпе де Монтемайор-і-Прадо, сина оїдора Монтемайора-і-Мансільї, що наслідував владу після померлого Коломи. Лоцманом був біскаєць Хуан Рамо. Подорож Тихим океаном було довга, сповнена штормів, на межі корабельної аварії (довелося зупинитися на острові Тікао), коли багато людей страждали від дизентерії та хвороби "Бербен або Лоанда", тобто цинги, тієї самої, яка раніше вкоротила життя іншому мандрівнику на Схід – дону

Гарсії де Сільва-і-Фігероа. 18 липня судно знаходилося на 13° 35' північної широти, тримаючи курс на північний схід. 29 липня судно йшло на 18° 33', 31-го липня на 19° 11', 11 серпня на 22° 40' північної широти, потім почали рухатись до 37-39 паралелей (на рівні сучасного м. Сан-Франсиско), яких дісталися лише 3 жовтня [9, р. 227-229]. На судні було багато хворих, навіть довелося "скидати по три або чотири мертвих тіла щоденно, так що за 15 днів ми викинули 92 померлих" [4, р. 29]. За час подорожі з 400 осіб залишились живими 192, при цьому в самому Акапулько загинуло 9 осіб [1, р. 93].

Як би там не було, побачивши 27 листопада ознаки наближення землі (до якої було 50-60 ліг), на судні вирішили вдатися до однієї жартівливої морської традиції "Поводир смерті", яка представляла собою театральний арешт та винесення вироку капітану судна, лоцману та дону Педро, наказуючи дати екіпажу судна: одному – шоколад, іншому – печиво, солодощі та інші речі. Традиція полягала у символічному святкуванні і радості тих, хто вижив після жахливого плавання манільським галеоном, не бачивши 5 місяців "нічого крім неба і води". Лише 8 січня 1679 року вони прибули в Акапулько, де дон Педро жив чотири місяці в будинку свого земляка – рахівника та королівського чиновника дона Мартіна Кальво, поки архієпископ Мехіко та віце-король Нової Іспанії дон Пайо Енрікес де Рібера не нададуть йому дозвіл [5, р. 684]. Там він зустрів дона Фернандо Валенсуела, якого виселяли на Філіппіни [4, р. 29]. Бачив, як прибули 4 релігійні місії, які направлялися того року до Китаю, сформовані з францисканців, августинців, домініканців та езуїтів; також прибули солдати, які прямували на Філіппіни, і вони сідали саме на той корабель, на якому Куберо приплив, але вже відремонтований; галеон відплив в кінці березня 1679 року. В місті була міцна фортеця, збудована в 1617 році голландцем Адріаном Боотом, і вона справила приємне враження на дона Педро, хоча саме місто було маленьким та знаходилося в дуже незручному місці, в якому не було води та постійно дошкуляли шторми. А отримавши дозвіл, підписаний в Мехіко 15 травня, він зміг переїхати в Вера-Крус, перетинаючи гори і долини, прекрасні міста Чілапа, Тіштла-де-Герреро, Атлішко, Пуебло-де-лос-Анхелес, Мехіко та Пуеблу та описуючи дивні речі, наприклад, про безліч москітів, які кусали мандрівників, але він лікувався від укусів соком лимона. В Пуебла-де-лос-Анхелес, наприклад, Куберо побачив бібліотеку дона Хуана де Палафокса, "якої він ніде по всій Новій Іспанії не бачив" [9, р. 233-234].

З Вера-Крус в перших числах липня Куберо на галеоні "Santisima Trinidad" відправився разом з флотилією дона Дієго де Кордобі, і наприкінці червня прибув до Гавани, яка була дуже приємним, красивим містом з дуже широкими вулицями, де він знаходився 9 днів. Взявши курс на Захід, флотилія за 40 днів успішно прибула в Кадіс, чим дон Педро Куберо Себастьян завершив своє довге паломництво, діставшись потім Севільї та Мадриду [5, р. 685]. Трохи згодом він представив королю Карлу II пам'ятну записку – короткій виклад його подорожі. Тим не менш він не довго перебував в Іспанії, бо вирушив суходолом до Риму, щоб передати листа (підписаного 23 січня 1681 року в Мадриді) іспанському послу дону Гаспару де Аро-і-Гусману, маркізу дель Карпіо [4, р. 29]. А королева-мати дала йому ще один лист (підписаний 9 січня 1681 року в Мадриді) для її сповідника і радника, а тоді вже кардинала, Хуану Еварардо Нітарду [9, р. 235]. З цими та іншими паперами Куберо відправився до Риму, і вручив Папі римському свою

пам'ятну записку на латині, де коротко представив свої подорожі та апостольські труди. Чекаючи на відповідь, яка все не приходила, він, розчарований, поїхав до Неаполя, де віце-король дон Фернандо Фахардо де Рекенсес-і-Суньїга, маркіз де лос Велес, з радістю його прийняв та наказав видати його книгу про паломництво [9, p. 235].

Ось так попередник героя Жуля Верна лише за допомогою своїх власних сил та завзяття здійснив першу навколосвітню подорож суходолом і морем. За свідченням самого дона Педро під час подорожі він охрестив 22000 осіб [4, p. 29], і саме про це він мав повідомити папу Інокентія XI, прибувши у Рим, хоча формально, як це не дивно, Куберо не досяг мети свої подорожі – дістатись Китаю. Стосовно дати смерті самого Педро Куберо існують розбіжності. За одними джерелами вказують 1696 або 1967 як роки його смерті [2, p. 294], але і його видані книги і згадка про нього в офіційних документах в 1699 – 1700 роках, а також його підпис на його книжечці 1700 року вказує на те, що він помер не раніше листопада 1700 року [1, p. 95-96].

Розглянувши дослідження закордонних вчених щодо біографії Педро Куберо, його творів та навколосвітньої подорожі, можна зробити висновок про те, що в їхніх працях висвітлені основні питання, які стосуються мети нашого дослідження; з'ясовано маршрут його подорожі та проаналізовано його твори про навколосвітню подорож. Також вдалося з'ясувати, що Педро Куберо: 1) першим здійснив навколосвітню подорож у східному напрямку та 2) подорож суходолом і морем; 3) першим знайшов місцезнаходження Трої (до Шлімана); 4) першим спростував свідчення старовинних авторів про існування в далеких країнах "монстрів" та чудовиськ, і першим у філології висловив припущення, що мова йшла лише про метафори або неправильний переклад метафор (наводячи приклад китайців та їх розуміння метафоричного виразу "однооких людей"); 5) першим описав зубра; 6) першим описав рослину корицю; 7) першим описав дію шарової блискавки; 8) першим зібрав свідчення про різні традиції виготовлення алкогольних напоїв (пива, квасу, горілки, бражки, медовухи, вина тощо) і про необхідні правильні компоненти для цього виготовлення. Більш детального дослідження потребують питання подорожі Педро Куберо в Туреччину та в східні країни, оскільки не всі справжні назви населених пунктів можна відновити з тексту книги "Паломництво світом", і не всі його маршрути можна визначити та датувати, адже відомо, що дон Педро робив вставки з інших своїх чи чужих подорожей, аби краще зацікавити читача.

S. Kuprienko, PhD in History
National Museum of Ukrainian History, Kyiv, Ukraine

PEDRO CUBERO SEBASTIAN: THE FIRST ROUND-THE-WORLD VOYAGE IN THE EASTERN DIRECTION

The analysis of the book "Peregrinación del mundo" published by a pilgrim traveler Pedro Cubero Sebastian in 1682 is made. The main directions of his trip, its dating is determined and put forward a hypothesis about the artificial route depicted in his book. We can draw a conclusion about the discoveries that was made by Pedro Cubero in his travel. As we have found out Pedro Cubero 1) was the first to made a trip around the world in an easterly direction and 2) the journey by land and sea; 3) the first to found the location of Troy (before Schliemann); 4) he was also the first who refuted the testimony of ancient authors about the existence in distant countries of "monsters", and he suggested that it was only a metaphor or mistranslation of metaphors (citing the example of the Chinese people and their understanding of metaphorical expression "one-eyed people"); 5) the first described bison, 6) the cinnamon plant and 7) he was the first to describe the fire-ball in action; 8) the first wrote about the different traditions of alcoholic beverages production (beer, kvass, vodka, mash, mead, wine, etc.) and mentioned the correct components required for their production. We have also singled out issues that need further research.

Key words: ethnography, historical geography, circumnavigation, pilgrimage, Pedro Cubero Sebastián, Eastern Europe.

Список використаних джерел

1. Alba Sanz R. Viajes y circunstancias de Pedro Cubero Sebastián / R. Alba Sanz // ISIMU: Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad. – 2006. – Vol. 9. – P. 89-105.
2. Bibliografía española de las Islas Filipinas (1523 – 1810) / por J. T. Medina. – Santiago de Chile: Imp. Cervantes, 1897. – 556 p.
3. Medina J.T. Bibliografía española de las Islas Filipinas (1523 – 1810): (continuación): siglo XVII / J. T. Medina // Anales de la Universidad de Chile. – 1898. – T. 100. – P. 5-74.
4. Carreira A.V. El padre Cubero y su viaje por Asia a fines del siglo XVII / A. V. Carreira // Revista de Dialectología y Tradiciones Populares. – 1996. – Vol. 51. – № 1. – P. 19-44.
5. Córdoba J.M^a. Pasajes de una vuelta al mundo. El Oriente de Pedro Cubero Sebastián en su periplo universal / J. M^a. Córdoba // Arbor. – 2005. – Vol. CLXXX. – №711-712. – P. 671-695.
6. Córdoba J.M^a. Tiempo de caballeros andantes // Arbor. – 2005. – Vol. CLXXX. – №711-712. – P. 619-625.
7. Cubero Sebastian P. Peregrinación del mundo / P. Cubero Sebastian. – Napoles: por Carlos Porsile, 1682. – [XIV], 451, [4] p.
8. de las Heras Moreno I. Los libros de viajes y la "Peregrinación del mundo" de Pedro Cubero Sebastián / I. de las Heras Moreno // Campus Stellae. Haciendo camino en la investigación literaria / coord. por D. F. López, M. D. Pérez, F. R. Gallego. – Santiago de Compostela: Universidade, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, 2006. – Vol. 2. – P. 247-254.
9. Díaz-Trechuelo M.L. Un Clérigo aragonés en América y Filipinas: Pedro Cubero Sebastián y su "peregrinación" / M. L. Díaz-Trechuelo // VII Congreso Internacional de Historia de América. – Aragón: Diputación General, 1998. – Vol. 1: La corona de Aragón y el nuevo mundo: del Mediterráneo a las Indias. – P. 223-238.

References

1. ALBA SANZ, R. (2006) Viajes y circunstancias de Pedro Cubero Sebastián. *ISIMU: Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad*. 9, 89-105.
2. MEDINA, J. T. (ed.) (1897) *Bibliografía española de las Islas Filipinas (1523 – 1810)*. Santiago de Chile: Imp. Cervantes.
3. MEDINA, J. T. (1898) *Bibliografía española de las Islas Filipinas (1523 – 1810): (continuación): siglo XVII. Anales de la Universidad de Chile*. Vol. 100, pp. 5-74.
4. CARREIRA, A. V. (1996) El padre Cubero y su viaje por Asia a fines del siglo XVII. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. 51 (1), 19-44.
5. CÓRDOBA, J. M^a. (2005) Pasajes de una vuelta al mundo. El Oriente de Pedro Cubero Sebastián en su periplo universal. *Arbor*. CLXXX (711-712), pp. 671-695.
6. CÓRDOBA, J. M^a. (2005) Tiempo de caballeros andantes. *Arbor*. CLXXX (711-712), pp. 619-625.
7. CUBERO SEBASTIAN, P. (1682) *Peregrinación del mundo*. Napoles: por Carlos Porsile.
8. DE LAS HERAS MORENO, I. (2006) Los libros de viajes y la "Peregrinación del mundo" de Pedro Cubero Sebastián. In: D. F. López, M. D. Pérez, F. R. Gallego (eds.) *Campus Stellae. Haciendo camino en la investigación literaria*. Vol. 2. Santiago de Compostela: Universidade, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, pp. 247-254.
9. DÍAZ-TRECHUELO, M. L. (1998) Un Clérigo aragonés en América y Filipinas: Pedro Cubero Sebastián y su "peregrinación". In: *VII Congreso Internacional de Historia de América*. Vol. 1: La corona de Aragón y el nuevo mundo: del Mediterráneo a las Indias. Aragón: Diputación General, pp. 223-238.

Надійшла до редколегії 08.08.16